

Biskop Atle Sommerfeldt:

Hans Nilsen Hauge

Kåseri Hauge festival Fredrikstad 2017

Innledning.

Hans Nilsen Hagues betydning for utviklingen av det moderne norske samfunnet kan neppe overvurderes. Hans betydning må først og fremst knyttes til den bevegelse han inspirerte gjennom sin forkynnelse, sin arbeidsmåte og sin kommunikasjonskompetanse. Hauge hadde en meget stor skriftlig produksjon og levde et dramatisk liv. I en viss forstand kan vi alle finne tilknytningspunkter til hans virksomhet. I så måte er han ikke ulik Martin Luther. I begge tilfelle bør dette lede til en viss skepsis til de kretser som forsøker å ta monopol på tolkningen av dem og hevder å ivareta arven deres på den rette måte.

Skriften er autoritet

Det strider mot både Luther og Hauge å bruke deres skrifter som autoritative og normative tekster. Begge understreket at det er Skriften med den oldkirkelige bekjennelsen som tolkningsnøkkel som er kirkens og det kristne livets normative grunnlag. Deres egne skrifter må derfor vurderes med grunnlag i Skriften og bekjennelsen. De hadde imidlertid ikke et syn på Bibelen som ufeilbarlig i alle henseende og at selve bibelboken var Gudsåpenbaringen slik for eksempel et utbredd syn i islam er på Koranen.

En sak er at Hauge i tillegg til de kanoniske bøkene som vi har i vår Bibel, også inkluderte de gammeltestamentlige apokryfene og skriftene til noen av de apostoliske fedrene. Viktigere er det at han skiller mellom tre forståelser av Skriften: Vantro - som har en rasjonalistisk og ensidig fornuftsorientert forståelse av Skriften, Overtro - som hevder at «alt i bibelen maae være ret, da det er skrevet av Guds folk» og Rett tro - som anerkjenner Skriftens autoritet, men knyttet denne til å tolke Skriften etter dens åndelige mening, veiledet av Den hellige ånd og forankret i bibelskribentenes mystiske erfaring av Guds åpenbaring.

Den gang og i dag vil så diskusjonen stå om hvor grensesnittet går mellom Skriftens ord som inkluderer antikkens verdensbilde om natur, geografi, historie og

samfunnsforhold, og Gudsåpenbaringens kjerne - Ordet med stor O om Guds frigjøring og frelse for hele menneskeheten og skaperverket i Jesus Kristus.

Hauge som mystiker

Luther og Hauge deler også erfaringen av et direkte Gudsmøte utenfor lesning av Skriften, forkynnelse eller autorisert liturgi. Denne erfaringen danner grunnlaget for deres spiritualitet og reformbevegelse. Begge hadde den erfaringen i ung voksen alder da de var i stor eksistensiell nød og preget av de svært usikre nødstidene de begge levde i. Luthers konsekvens var oppbrudd fra et lovende jusstudium og inntreden i klosteret for å finne Guds nåde, Hauges konsekvens var å formidle til mennesker samtidens moralske forfall og **hykleri**, og formane til fornyet liv med Gud og nesten.

Denne religiøse åndserfaringen i form av lys, lyd, naturfenomener, indre stemme, ekstraordinære synsinntrykk knytter dem begge til kirkens mystiske tradisjon.

Dette har vært en strøm i den kristne kirke fra begynnelsen. Den store mystikeren i middelalderen var Meister Eckhardt. Han levde i andre halvdel av 1200-tallet og døde i 1328. Han var en leder i dominikanerordenen og virket i Frankrike og Tyskland, bl.a. i Erfurt. Erfurt ble snaue to hundre år senere Luthers åndelige hjemsted.

Mystikken handler om å søke et møte eller en forening med noe utenfor seg selv og den menneskelige rasjonalitet og fornuft, en kraft eller makt som er større enn ens eget jeg. (jfr Ingrid Gjertsens s. 23). Målet er å oppnå forening med denne størrelsen. Mystikken finnes i alle religiøse bevegelser og religioner. Mystikken i de tre monoteistiske religionene, jødedom, islam og kristendom, er nær beslektet og har gjensidig påvirket hverandre, ikke minst i middelalderen og i Mester Eckhards teologi (Ludin Jansen s.11+15). Jeg skal komme litt tilbake til det etter hvert.

Det særpregede ved **kristen** mystikk er at det ikke søkes etter en udefinerbar kraft eller væren - ikke det andre, men den andre - den personlige og treenige Gud. Den mystiske foreningen med denne personlige Gud er erfaringen av Guds ubegripelige kjærlighet og en forening mellom to identiteter der mennesket ikke oppløses i Gud eller ødelegges av Gud. Tvert om bekrefter den mystiske erfaringen i den kristne tradisjonen mennesket som bærer av Guds bilde. Ved å forenes med den personlige Gud styrkes mennesket som person (Gjertsen/Stinesen s 25). Mens mye i den mystiske tradisjonen har et skarpt skille mellom ånd og materie med streng askese som et middel for å legge til rette for foreningen med Gud, bringes den kristne mystikken hele tiden inn i

Kommentert [EF1]: Begrepet «hykleri» blir brukt flere ganger i forestillingen

inkarnasjonens mysterium der Gud ble mennesket og tok bolig i verden og i et menneske av kjøtt og blod, Jesus fra Nasaret, Marias sønn. Gud bor i et lys ingen kan se og er i en annen dimensjon vi ikke ha tilgang til, men i Jesus Kristus er det umulige blitt mulig, og vi ser hvordan Gud er. Det er mystikernes gave at dette møtet med Gud i Jesus Kristus også kan finne sted her og nå, som et personlig og ekstraordinært møte.

For Hauge var den mystiske åndeligheten knyttet til tyskeren Johan Arndt «Om den sanne kristendom», og ikke minst Eckhard-eleven Johannes Tauler, som også Luther anerkjente og anbefalte. Tauler levde i første halvdel av 1300-tallet, var dominikaner og virket hovedsakelig i Strassburg og Basel. Allerede høsten 1797 ble Hauge kjent med Tauler og utga i 1798 (1800) «Thauleri Omvendelseshistorie» (Hjelde s. 110ff), der det berettes om hvordan den kjente predikanten Tauler ble hjulpet frem til selverkjennelse og åndelig fornyelse ved en benådet lekmanns veiledning (s.112). Hauges tilknytning til Tauler varte livet ut, og så sent som i 1821 utga han et lite hefte med tittelen «Utdrag av Taulers Skrifter».

Hauges opplevelse på jordene i Rolvsøy våren 1796 føyer seg helt inn i denne mystiske, religiøse tradisjonen. Salmen han sang, «Jesus din søte forening å smake, lenges og trenges mitt hjerte og sinn», uttrykker den grunnleggende mystiske lengselen etter forening med det guddommelige, i den kristne tradisjonen som forening med Kristus. Da erfarer Hauge at hans «sinn ble så oppløftet til Gud at jeg ikke sanset meg, eller kan utsi hva som foregikk i min sjel; for jeg var utenfor meg selv...at jeg ikke hadde tjent den kære og over alle ting gode Gud, at jeg nu syntes intet i verden var å akte; ....At min sjel følte noe overnaturlig, guddommelig og salig; at det var en herlighet, som ingen tunge kan utsi, det minnes jeg så klart som det skulle skjedd for få dager siden, da det dog nu er 20 år forløpt siden Guds kjærlighet så overvettes besøkte meg....som fulgte fra denne stund, især den brennende kjærlighet til Gud og min neste». I opplevelsen ligger så kallet til å gjøre andre mennesker delaktig i denne opplevelsens erkjennelse som et gjenlyd i hans indre: «Du skal bekenne mitt navn for menneskene, formane dem til å omvende seg og søke meg mens jeg finnes, kalle på meg når jeg er nær og rører ved deres hjerter, så kunde de omvende seg fra mørket til lyset» (Gjertsen s32f).

[Mystikk og samfunnsengasjement](#)

Den kristne, mystiske tradisjonen er overbevist om at den gammeltestamentlige profetien i Joels bok – «En gang skal det skje at jeg utøser min Ånd over alle

mennesker. Deres sønner og døtre skal profetere, de gamle skal drømme drømmer og de unge skal se syn. Selv over slaver og slavekvinner vil jeg i de dager øse ut min Ånd» (Joel 3,1-2) – oppfylles den første pinsedagen i Jerusalem slik Peter fremhever i sin tale den gangen.

Det er denne erkjennelsen som former Hauges bevegelse og gjør den til en av de viktigste sosiale bevegelser i Norges utvikling. Når Gud kan akseptere den direkte kommunikasjonen med alle slags folk uavhengig av sosial klasse, utdanning, kultur og kjønn, frigjør dette mennesker fra forestillingen hos de mektige menn i stat, kirke og næringsliv om at de er gitt monopol på å forstå, tolke og utforme folks liv og virkelighet.

Mystikeren avsondrer seg fra det i verden som hindrer foreningen med Gud, men dette betyr ikke verdensflukt. Mystikk er nærvær i seg selv og i den virkeligheten en lever i, og leder derfor til samfunnsengasjement.

«Kjærligheten til Gud viser seg i kjærlighet til menneskene og hele Guds skaperverk. Kontemplasjon er å delta i kjærlighetens kamp mot ondskap i verden og i sitt eget hjerte» (Gjertsen s 28). Hauge tar derfor avstand fra den klassiske pietismens verdensflukt og askese:

»Og saa vil en gjerne gjøre ham (Gud) noget godt igjen; men da han ikke behøver vor teneste, uden at vi skal vise vor Gienkierlighed mod dem som beøver Hielp i aandelige og timelige ting...(Aarflot s 186)...Mit kaldsbrev er at elske Gud og min neste» (s Aarflot s 187).

Aarflot siterer ham slik: « ...han og hans venner i den første tiden ofte var kommet i skade for å fornekte de uskyldigste ting i iveren etter å adskille seg fra et verdslig livsmønster....: «Herren give oss visdom saa vi ei rører ved forbudne ting og ei forkaster de lovlige....Gud har givet oss Viin saa vel som vand, Sukker og hvede saavel som havre og Neber» (Aarflot 181/82). Aarflot fortsetter: «... han livsnære, praktiske forståelse av kristenlivet som et kall til å prise Gud i den jordiske gjerning. Derfor er det viktig at den kristne skal bruke verden selv om det er nødvendig å fornekte dens makt» (Aarflot s 180).

«Jeg haver før skrevet om den Aands art, som gav sig i kloster, og faaer legge til, at det er Eremitisk Aand....Maaske Quale vil bygge Closter, som for dum, til sin Kirkestiftelse, saa vil jeg derimod bygge Fabrikker, drive Handel, arbeide til Hjelp med

Haandverkere, og naar tid og kraft haves, da fornemmelig dyrke jorden» (Aarflot s 188/9).

Slik formes det en bevegelse av uredde og frimodige mennesker i by og bygd som tolker Skriften, tar ansvar for sitt husholds levebrød, ledsager mennesker i nød og med særlige utfordringer og involverer seg i et aktivt samfunnsengasjement for å forme samfunnet i tråd med Guds visjon for menneskene.

Hvilke impulser vil jeg så særlig løfte frem fra Haugearven i vår samtid? La meg nevne fire:

Alle skal med

Vi mennesker har en iboende evne til å utelukke mennesker som er annerledes og som vi mistenker ikke har kapasitet til å være fullverdige medlemmer i våre fellesskap. Det gjør seg gjeldene både i kirke og samfunn. Haugebevegelsens oppfatning av alle menneskers likeverd gjorde at grupper som ikke ble ansett som fullverdige deltagere i kirke og samfunn, ble myndiggjort og fikk ansvar. Det gjaldt bønder og husmenn, og det gjaldt ikke minst kvinner. En betydelig andel av bevegelsens regionale ledere var kvinner. Det tilhører et av historiens paradokser at organisasjoner og kirkesamfunn som ikke tillater kvinner som prester og i ledende posisjoner, påberoper seg å stå i Hauges tradisjon.

I Borg bispedømme har vi prioritert å arbeide med å inkludere mennesker med nedsatt funksjonsevne i kirken og sikre deres rettigheter til livsutfoldelse, inkludert trosutøvelse i samfunnet. Det er slik jeg ser det et engasjement i Hauges ånd.

Kommentert [EF2]: Veldig bra!

Engasjementet til Den norske kirke, i likhet med kirker i hele verden for å inkludere mennesker av annen kultur og religion i våre lokalsamfunn, er tilsvarende et engasjement i Hauges ånd.

Frigjøring til økonomisk og politisk engasjement

Jordbruk var den viktigste næringen i Rolvsøy helt frem til 1800-tallet. På grunn av karrig jordsmonn og ekstensive jordbruksmetoder var avlingene ofte små og usikre, og rølsingene var derfor særlig sårbare mot uår, krig og kriser. I 1773, to år etter Hans Nilsen Hauges fødsel, døde nesten tre ganger så mange som det ble født (34 døde, 12 fødte) i Tune sogn. Dette danner bakteppet for Hauges sterke

samfunnsengasjement. Det var motivert både av barmhjertighet og av det Aarflot kaller et sosial-revolusjonært motiv (Aarflot s.188) for å sikre alle mennesker det daglige brød.

Samfunnsengasjementet artet seg i sterk kritikk av rike som ikke erkjente at deres rikdom skulle forvaltes til beste for nesten: «de verdslige har lagt seg etter verdens goder mens de fromme har forsakat dem og dermed gitt de verdslige makten i verden». (Aarflot s. 188) Vekkelsen og den sanne omvendelse skulle «...ogsaa kunde efterhaanden stoppe de Riges Overdaad; der ei allene lever i Pragt..men og ofte af sin Urettfærdighet og Næstens Undertrykkelse» (Aarflot s. 188).

Hauge var i begynnelsen tiltrukket av et eiendomsfelleskap i tråd med Apostlenes gjerninger, der det sies at disiplene hadde alt felles. Dette danner bakgrunnen for at han initierer sosiale forsikringer, og hjelpekasser. Men han forlot etterhvert tanken om det radikale eiendomsfelleskap. Han mente at etter apostlenes dager var blitt slik at staten fungerer og må fungere som en felles-husholdning. Staten må derfor legge til rette for alles likeverdige mulighet til arbeid og økonomisk virksomhet, og må se sitt ansvar for de fattige og undertrykte «fra nærmeste nabo til fierneste riger» (Aarflot s. 190). Den enkelte må tjene Gud med legeme og ånd og det jordiske kallsarbeidet må utføres med troskap og flid, så det kan tjene til alles vel (Aarflot s. 191).

I en viss forstand er Hauge i slekt med en kalvinsk arbeidslivsetikk som sosiologen Weber hevder er en forutsetning for kapitalismen. Huges økonomiske engasjement sprenger uten tvil aristokratiets økonomiske monopol og frigjør entreprenørskap. Men Hauge så ikke fremgang i næringsvirksomhet som uttrykk for Guds utvelgelse, snarere som et redskap for å sikre nestens ve og vel og bekjempe fattigdom.

Hauge selv satt i fengsel i 1813/14, men bevegelsen var representert både på Eidsvoll og i det første stortinget. Historikere er i dag enige om at Haugebevegelsen var den viktigste forutsetningene for bøndernes frimodighet i drøftingene både på Eidsvoll og de første Storting, og i enda sterkere grad utover på 1800-tallet. Dette politiske engasjementet var en helt naturlig følge av deres samfunnsengasjement og overbevisningen om at staten må legge til rette for alle borgeres deltagelse i økonomi og næringsvirksomhet, men også tillate frie organisasjoner, næringsvirksomhet og ytringer.

For Den norske kirke i dagens Norge er det en stor utfordring å komme til rette med vår ufattelige velstand og velferd i forhold til levekårene i mange andre land, men også tendensen vi ser til økte forskjeller i Norge. Hauges sterke advarsel mot rikdommens farer er svært relevante for oss, ikke minst fordi denne rikdommen er samlet opp ved å eksportere fossil energi. Vi vet at dette ødelegger levestruktur for mennesker i andre land, skaper konflikter og fører mennesker på flukt fra uholdbare levekår. I likhet med Haugebevegelsen må vi ha frimodighet til å løfte disse og andre tilsvarende spørsmål inn i det offentlige rom og være med på å påvirke beslutningstagere i religion, stat og næringsliv til ansvarlighet og å handle til beste for vår neste.

Relasjon til islam og andre religioner

Jeg nevnte at mystikken er en åndelighet som gjenfinnes i alle religioner og ikke minst som en levende del av jødisk og muslimsk spiritualitet. Mester Eckhardts kjennskap til Aristoteles skyldtes de arabiske oversettelsene fra gresk på oppdrag fra den store islamske filosofen al-Farabi i Damaskus og ble utført av syrisk ortodokse munk i Damaskus teksten fulgte så med muslimene til Andalusia der de ble oversatt til latin og slik ble de gjort tilgjengelig i Europa og kunne danne utgangspunkt for renessansen. Mester Eckhard siterer ofte den sentrale jødiske filosofen Maimonides (1100-tallet) og den persiske astronomen, filosofen og poeten Ibn Sina (900-tallet). Ibn Sina var en del av pensumet på europeiske læresteder, særlig i medisin, helt fram til langt ut på 1800-tallet. En annen sentral islamsk filosof som var en del av middelalderens felles mystikk-bevegelse var Rumi, som levde i første del av 1200 tallet. Han var født i Afghanistan, men måtte flykte og virket det meste av sin tid i dagens Tyrkia.

Hauges forhold til mennesker av annen religion, og også islam, er ganske oppsiktsvekkende. I følge Andreas Aarflot var Hauge opptatt av dette spørsmålet allerede i de første skriftene og har senere flere grundige refleksjoner om de ikke-kristnes posisjon i forhold til Gud. I korthet mente Hauge, forankret i flere bibelsteder (Joh 8,16, den romerske offiseren Luk 7) «etter det vitnesbyrd som Jesus gav den gode troe hos høvedsmannen, som var en hedning, lærer vi at mange hedninger bliver Salig, thi dem kan komme til opplysning, tillige med andre mennesker der lever stilt hen i et christeligt og gudeligt levnet» (Aarflot s 148 – skriftet «Guds visdom»). I skriftet «Religionens forening» (fra 1804) hevder Hauge (iflg Aarflot) at «det ikke er den ytre religionsform det kommer an på, men på det indre alvor i utøvelsen av religionen. Også

hedningene kan legge stort alvor i sin religiøse aktivitet, og da Jesu frelse er tiltenkt alle mennesker, vil også de dydige hedninger få del i den. Det er oppriktigheten i den religiøse iver som er avgjørende» (Aarflot s. 149/50). I et skrift i 1822 heter det at en hedning kan få fred i sitt indre, i klassisk mystisk tradisjon, ved å følge «den invortes ledestjerne, som drager og styrer ham til agtpaagivenhet paa sit invortes vidnesbyrd, forenet med betraktninger over verden og det moralske væsen i ham selv» (Aarflot s. 150). At han også understreker at «Gud behager da den som gjør rett, enten det er Jøde eller Hedning, tyrk eller christen, han vil ha alle folk under si fane», er mer tradisjonell kirkelig skapelsesteologi.

For Hauge er det ikke slik at enhver blir salig i sin tro. Alt forankres i Kristus. Det er respekten for andres religiøse erfaringer og livsførsel og rekkevidden av Kristi verk Hauge ser større på enn det mange av hans etterfølgere kom til å gjøre og de fleste av oss er vant til.

For Den norske kirke i vår tid inspirerer dette til fordypet arbeid særlig med den jødiske og islamske mystikken, fremheve våre felles kulturelle røtter, utvikle samhandling og felles samfunnsnyttige praksiser og være en ledende aktør i utviklingen av det nye Norge med mangfold og fellesskap. Dialogsenter Østfold er et lite uttrykk for dette. Samtidig gir det oss en forpliktelse til å kritisere religiøse aktører som fører en ekskluderende praksis som leder til undertrykkelse og forfølgelse av de andre.

Tydelighet om Gudserfaringens forankring i Ord og Sakrament

I vår tid ser vi en sterk økning i det som vi ofte kaller en alternativ religiøsitet. Denne religiøsiteten har slektskap med deler av den mystiske tradisjonen og kan i vår norske kontekst knyttes til en kristen tradisjon. Deler av den karismatiske bevegelsen er også i slekt med denne alternative religiøsiteten. Hauge hadde mange diskusjoner med de som i hans språkbruk sto for en svermerisk åndsteologi. Hans målestokk på åndserfaringenes sunnhet var om de var forankret i Skriften og Kristus, samtidig som han fremhevet sakramentenes nødvendighet for bevegelsen, forvaltet av (statens) presteskap. Hauge la videre stor vekt på kunnskap og studier, i skriften, i vitenskapen og i teologisk-oppbyggelig litteratur. Den mystisk-ekstatiske erfaringen var viktig, men måtte hele tiden prøves mot ervervet innsikt. Men han er også tydelig på at de ekstatisk-mystiske erfaringene ikke måtte forsøkes fremprovosert, og var slett ingen forutsetning for å være en del av bevegelsen.

Også i vår samtid ser vi hvordan enkelte forsøker å tilrive seg autoritet ved å henvise til sine ekstraordinære erfaringer og slik plassere seg i en egen, åndelig superliga. Samtidig er det nødvendig for oss å møte religiøse erfaringer «utenfor boksen» med ydmykhet og undring, slik ikke minst professor Jan Olav Henriksen har fremholdt de senere årene.

Til slutt

Den delen av Haugearven som vi ikke bør videreføre, er hans etterfølgeres sterke skille mellom «vakte» og «de andre». Det har lagt grunnlag for mye vondt og har i realiteten holdt mange mennesker borte fra kirkens sakramenter, evangeliet og den korsfestede og oppstandne Jesus Kristus. I denne verden vokser korn og ugress i samme åker. Det er bare Gud som ser og vet hvordan det står til med oss. Dommen hører Gud til, kirkens kall er å «følge Jesus», som var Huges siste ord på dødsleiet. Dén delen av Haugearven er det like viktig å holde høyt i dag, som det var på Huges tid.

Utvalgt litteratur:

Nils Ivar Agøy: Lutherdom, demokrati og velferdsstat i Agøy mfl: Trådene i Samfunnsveven, Verbum 2017

Ingrid Gjertsen: «kom du min Sulamith». Sang og mystikk i haugiansk fromhet. Solum 2007

Oddmund Hjelde: Hans Nilsen Hauge og mystikken i Skrift og Skole, Festskrift til Oddmund Hjelde, Land og Kirke 1970

H. Ludin Jansen: Mester Eckehart, Gyldendal 1970

Dag Kullerud: Hans Nilsen Hauge, Aschehoug 1996

Truls Liland og Magne Supphellen: Kallsorientert seriegründer i Agøy mfl: Trådene i samfunnsveven, Verbum 2017

Andreas Aarflot: Hans Nilsen Hauge, Liv og budskap. Universitetsforlaget 1971

